

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נג, תשס"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הוראת העברית בארצות הברית – חוויות והתרשמויות

כששָׁנתי בצה"ל כמורה חיילת בחיל החינוך, היו המפקדים והקצינות חוזרים ומזכירים לנו את מה שהם כינו "כובעיה הרבים של המורה החיילת". "את מורה", היו אומרים, "וגם מפקדת או עובדת סוציאלית או אחות רחמנייה ועוד כהנה וכהנה כובעים/תפקידים". בציניות האופיינית לבנות שמונה-עשרה, לעגנו, חברותיי ואני, לביטוי הזה. אך כשאני חושבת על תפקידי מעל במה זו, דווקא מילה זו, היא שעולה במוחי. היום אני חושבת יותר מכובע אחד. במעמד הזה אני אמנם הנכדה של סבא יחזקאל, אולם גם תחום עיסוקו המקצועי נוגע לי.

אני מורה לעברית. אלא שלא כמו סבי עליו השלום, אינני עוסקת עם תלמידיי בצד הבלשני. בשנים האחרונות בארץ, ובשנתיים האחרונות בבוסטון, אני מלמדת עברית כשפה נוספת. תלמידיי מבוגרים, שפת אמם איננה עברית, והם לומדים לראשונה להבין את השפה על רבדיה השונים, לדבר ולכתוב בה דברים פשוטים.

חוויה זו, שהיא גם מקור הפרנסה שלי, מסעירה ומרגשת, והיא מעסיקה אותי לא רק כתחום אינטלקטואלי ודידקטי אלא גם (ותסלחו לי על הבומבסטיות), גם כעניין לאומי. אמי אומרת שהייתי ודאי נהנית לפטפט על כך עם סבא, שאף כי עיסוקו האקדמי היה בלשני, הנה פן זה, החברתי-לאומי-דתי של כלל ישראל, היה לו כה חשוב.

הנה דוגמה: בשנת 1957 כתב פרופ' קוטשר מאמר קצרצר ב-*PMLA*, *Publications of the Modern Language Association of America* שכתרתו: "תפקידה של העברית המודרנית בהתפתחותה של המודעות הלאומית היהודית-ישראלית". בלשון עניינית, ועם זאת נרגשת משהו, הוא תיאר במאמר זה את העברית החדשה כיוצרת חיבור מחודש בין העדות השונות בארץ וככוח המאפשר לכל ישראלי לפנות אל התנ"ך במקור. כמו הוֹרָה הגאה כל כך בילדו המוצלח הוא מדבר על השפה ועל מחיֶּהָ, מחוללי הנס, ואף על הפרדוקס הטמון בעובדה ששפה בעלת מטען דתי בונה מדינה חילונית הוא מדבר בחוס ובחיבה.

אם כן לזכרו, ובאיזושהו אופן בלתי מוסבר, בהשראתו, הייתי רוצה להקדיש את הדקות הקרובות לעיסוק במצבה הנוכחי של העברית בקרב יהודי ארצות הברית כפי שהתרשמתי ממנו בשנים האחרונות.

המפגש שלי עם סטודנטים יהודיים הלומדים עברית כשפה נוספת בארצות הברית מתרחש כמעט תמיד בכיתות ברמת המתחילים. אך טבעי הוא שבמסגרות ללמידת שפות זרות מתרכזים רוב הלומדים בתחילת הדרך. בהמשך, יש הנושרים מחוסר עניין או מחוסר יכולת להתמודד עם הדרישות, ואחרים מסיימים את חובותיהם המינימליות בשפה ונפרדים מעמה, לפחות לזמן מה. אולם באשר לסטודנטים יהודים מבוגרים היה נראה לי שיכול ואף צריך להתקיים מצב אחר. הדבר מפתיע עוד יותר כאשר חושבים על כך שרובם המכריע של הסטודנטים שפגשתי באוניברסיטאות גדול כיהודים, או לפחות עם מודעות ברורה לכך שהם יהודים. חלק בלתי מבוטל מהם אף למד במשך כמה שנים (עד גיל מצוות ואולי אף יותר מזה) במסגרות יהודיות, בעיקר במסגרות משלימות. מכל מקום, עבור רובם הגדול למידת העברית כמבוגרים אינו המפגש הראשון עם השפה אלא מפגש מחודש עם שפה שהם מכירים.

מכירים – כן, אבל אין הם יודעים. הם מגיעים לשיעור העברית הראשון בגיל שמונה-עשרה או שלושים או חמישים עם תקוות רבות: רוצים לדעת לדבר, ואף מעוניינים לקרוא את התנ"ך בעברית. חלקם הגדול אף שואף ללמד עברית בבתי ספר ובבתי כנסת המשמשים מרכזים קהילתיים. ובכן, אלו תלמידים בעלי מוטיבציה גבוהה. עם זאת הם מלאי חששות ופחדים שהצטברו במשך שנים – חשש שלא יצליחו ללמוד ושהלמידה תהפוך לחוויה משעממת ואף משפילה. וכך לעתים אני עומדת נבוכה מול גודל הציפיות והתקוות, המוכנות והדריכות והיראה הילדותית משהו, ואני שואלת את עצמי: מה קרה להם בדרך? מהו אותו ניסיון קודם שיש להם עם העברית? מדוע זהו ניסיון שעל פי דיווחיהם הוא כה מר ונמהר?

כאן יש להבהיר את שאולי ידוע לרבים: הוראת העברית בארצות הברית מתקיימת בשני סוגים של מסגרות-על: מסגרת אחת היא בתי ספר "יומיים" (Hebrew Day Schools) שבהם לומדים ילדים את מקצועות החול ואת מקצועות העברית, והמסגרת השנייה היא זו של בית ספר "עברי" (Hebrew School), מה שהיה מכונה בעבר Sunday School, המיועד לילדים הלומדים במערכת החינוך הממלכתית הכללית. ילדים אלו מגיעים לבתי הספר העבריים כמה פעמים בשבוע לאחר שעות הלימודים, וכן בימי ראשון בבוקר, וכאן הם לוקחים חלק בפעילות ובלימודים הקשורים ליהדות, לעברית, ואולי גם קצת לישראל. רוב הילדים היהודים השייכים למסגרת לימודים יהודית כלשהי לומדים במערכת זו, ורק המיעוט מגיע לבתי הספר היומיים.

אל בתי הספר העבריים מגיעים בנים ובנות ממשפחות המנהלות אורח חיים לא אורתודוקסי. תכנית הלימודים מיועדת לתלמידים מכיתה א' ועד

כיתה ז' או ח'. היא כוללת נושאים כחגי ישראל, מעגל החיים היהודי ולימוד עברית בסיסית, ובמסגרתה עוברים הילדים טקס בר מצווה או בת מצווה. לרוב נקבעת התכנית על ידי רב הקהילה ורכז החינוך של בית הכנסת או בית הספר, ועל פי שיקול דעתם. באשר לעברית לא אגזים אם אומר שאין תכנית לימודים כלל.

להלכה מעוניינים ראשי הקהילה (בעיקר בתנועה הרפורמית) שהעברית תילמד באמצעות שפת התפילה, אולם בפועל התפילה (ולמעשה רק חלקים קטנים בה) נלמדת כטקסט בלתי מובן שיש לשננו. לימוד העברית הופך למעין מרתון ארוך שנים של לימוד האותיות שוב ושוב בתוספת רכישת מילים אחדות המתקשרות באופן כלשהו לתוכן שהוא עצמו נלמד כולו באנגלית. בגיל אחת-עשרה או שתיים-עשרה מתחילים הילדים ללמוד גם את טעמי המקרא ואת קטע הפרשה או ההפטרה שיקראו ביום הגיעם למצוות, וזו, למעשה, לרוב, ההזדמנות היחידה שבה הם יקראו אי פעם בעברית.

ניתן לומר עוד, שבאזורים רבים בארצות הברית קיימת בבתי הספר הללו גם מצוקת מורים גדולה. פעמים רבות אתה מוצא, גם באזורים שבהם ריכוז יהודי גדול כמו בוסטון או לונג-איילנד, שני סוגים של מורים המלמדים עברית: האחד הוא אותם מורים אשר השכלתם העברית-יהודית נרכשה במסגרות משלימות מעין אלו שתוארו כאן, ולפיכך יכולתם לקרוא או לנהל שיחה פשוטה היא כמעט אפסית, והסוג השני הוא ישראלים צעירים הנמצאים בארצות הברית לתקופה מוגבלת לצורך לימודים או עבודה והם זקוקים להכנסה משלימה. פעמים רבות אנשים אלו, שהם חסרי הכשרה כלשהי בחינוך ובוודאי בהוראת שפה נוספת, הופכים לא רק למורים אלא גם לקובעי התכנית, אם ניתן לקרוא לה כך.

מן הצד השני עומדים בתי הספר היומיים. בתי ספר אלו, היסודיים והתיכוניים, מייחדים בין שלוש לחמש שעות בשבוע להוראת העברית כמקצוע נפרד. מלבד זאת מוקדשות שעות לימוד רבות ללימודי קודש, ובהן מונח לפני התלמיד הטקסט העברי. לא בכדי אני מנסחת זאת כך: "מונח לפני התלמידים הטקסט העברי"; בבתי ספר אורתודוקסיים מודרניים מתקיימים שיעורי התנ"ך והתלמוד ברוב המקרים באנגלית; הטקסט העברי הנקרא בכיתה מתורגם מיד לאנגלית, והדיון בחומר מתקיים כולו באנגלית, וכך נוצר נתק בין לימודי הקודש לבין השפה העברית, נתק שבעיני הישראלי הוא משונה מאוד. שיעורי העברית היו יכולים לשמש סיוע ללימודי הקודש ולהעניק לתלמידים את היכולת להבין טוב יותר את הטקסטים הנלמדים בשיעורים אלו, אך למעשה הם הופכים למעין ישות מנותקת בבית הספר, מין כלי אשר למעשה אין בו חפץ או צורך אמתי. וכך, כפי שאין העברית חודרת

חדירה של ממש אל תחום לימודי הקודש כך גם להפך – בשיעורי העברית אין כלל עיסוק בטקסטים תורניים. הנקרא שם הוא טקסטים בעברית מודרנית, ואף שם, פעמים רבות השיחה על הטקסט מתנהלת באנגלית. המסר לתלמיד ברור אפוא לחלוטין: אם תרצה לדבר על דברים שבתוכן – עשה זאת באנגלית. שיחה עברית טובה רק למקרה שתגיע לישראל ותרצה לקנות כרטיס לאוטובוס או מנה פלאפל ברחוב בן-יהודה. והמציאות בארץ עצמה הרי ידועה: גם לצרכים יסודיים מעין אלה מעדיפים הבאים מארצות הברית להשתמש בשפת אמם האנגלית. התכניות ללימוד יהדות בארץ המוצעות לבוגרי תיכון יהודים אמריקאיים מתקיימות באנגלית, וכך אפילו בשהייה בת שנה בארץ עשוי נער יהודי אמריקאי בן שמונה-עשרה או תשע-עשרה שלא להזדקק לעברית, ואם יורשה לי אומר שהוא אף עשוי שלא לחפש הזדמנויות להשתמש בה.

עובדות אלו נתבררו לי לפני כשנה, כאשר השתתפתי בעריכת מחקר בקרב כעשרים בתי ספר תיכוניים יהודיים יומיים ברחבי ארצות הברית. לצורך המחקר, שמומן על ידי קרן אביחי והתבצע בידי לשכת החינוך של בוסטון, התבקשו מורים לעברית, מנהלי בתי ספר וכלל התלמידים לענות על שאלונים, והתלמידים אף נבחנו מבחן מיון בעברית. מבחן המיון, שנכתב על ידי צוות מורות מנוסה מן היחידה להוראת עברית באוניברסיטה העברית, כלל מאה שאלות שבדקו בסדר עולה את ידיעת השפה החל מן הרמה הבסיסית ביותר ועד לרמה של דובר ילידי כמעט.

הנה כמה ממצאים שעלו מן המחקר:

- **המורים:** הקריטריון החשוב ביותר לצורך העסקת מורה לעברית בבתי ספר יומיים הוא היותו ישראלי. הכשרה פדגוגית, ניסיון או ותק בהוראה הם קריטריונים משניים. הכשרת מורים או השתלמויות אינן מתקיימות בתחום זה כלל.
- **מיון התלמידים:** לומדי העברית מתמיינים כבר מכיתה ז' למעין הקבוצות, והמיון נעשה על פי קריטריונים פנימיים בלבד. אין בחינת הישגים כללית, חיצונית או לפחות כלל-שכבתית, בסיום כל שנה.
- **תכנית הלימודים:** כל המורים ורכזי העברית שהשתתפו במחקר, ללא יוצא מן הכלל, העידו שאין בנמצא כלל תכנית לימודים אחידה להוראת עברית. גם ניסיונות פנים בית-ספריים לבנות תכנית כזאת משאירים את המורים בתחושה שהם צריכים "להמציא את הגלגל" בכל שנה מחדש. אין ספרי לימוד המותאמים לבני נוער יהודים בתפוצות, ולכן המורים מלמדים מכל הבא ליד. כך יוצא שמורים מגישים לתלמידיהם חומרים שהותאמו לילדים אחרים, בני גיל אחר, בארץ אחרת, ופעמים שהחומרים האלה הם אף מזמן אחר, ישנים

ומיושנים. היעדרה של תכנית לימודים עושה את הלמידה לבלתי מדורגת, וכך נתקל התלמיד בחזרות רבות על דברים ידועים מחד ובקפיצות אל חומר מורכב שאין הוא מוכן לו כלל מאידך.

- **הישגי התלמידים:** במבחן המיון הנזכר השתתפו כ-2,500 תלמידי כיתות ז' עד י"ב מבתי ספר שונים. לצורך הדגמת ההישגים אתמקד בשכבת כיתה י': רק 56 אחוזים מכלל הנבחנים בכיתה י' עברו את הרמה הראשונה מתוך ארבע רמות. כלומר, שנתיים לפני סיום לימודיהם, כאשר מאחוריהם כבר רוב שעות לימודי העברית, כמחצית מן התלמידים נמצאים עדיין בשלב הנמוך ביותר של רמת המתחילים. בכיתות הגבוהות הם כבר עסוקים בבחינות הבגרות ובחיפוש אחר המקום שבו ימשיכו את לימודיהם בקולג', ובדרך כלל שעות ההוראה בכיתות אלו מצטמצמות לשעה או שעתיים בשבוע.

אני, אדם מעשי ביסודי, התגייסתי לביצוע המחקר דווקא משום רצוני לנסות ולהתמודד עם הבעיה ולא רק לתארה.

ניסיון זה נקרא "פרויקט נטע". זהו פרויקט פרי יזמה ישראלית חדשה המבקשת להפוך את העברית בהוראתה למה שהיא באמת: חיה, תוססת, שימושית וגדושת תרבות. היזמה היא של גבי הילה קובלינר, המלמדת עברית בבית הספר לתלמידים מחו"ל של האוניברסיטה העברית. הילה, ומה שהיא מכנה "חברותיה לנשק", שרה-אוקי ישראלי ושלומית חייט (ואגב, שלושתן בוגרות החוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית ותלמידותיהם של חלק מן היושבים כאן) הן מורות מנוסות לעברית כשפה נוספת, והן נרתמו לעשות את מה שמתבקש כל כך: במימונה של קרן אביחי הן עמלות במרץ על כתיבת תכנית מודולרית בת שלושים יחידות הארוגה שתי וערב. השתי הוא הממד הלשוני, מבנים לשוניים ואוצר מילים מדורגים על פי רמות, והערב הוא התוכן הכולל סוגות שונות של כתיבה ודיבור: סיפור, טקסט עיתונאי, שיחת חולין ועוד. הקטעים המובאים בכל יחידה מייצגים את כל רובדי העברית. כך, לדוגמה, ביחידה הנקראת "ויסעו ויחנו" תמצא זה לצד זה קטעי התכתבות של צעירים באינטרנט המחפשים שותף לטיול בנפאל, קטע מדרש על נסיעת ארון הברית, קטע ממסעות בנימין מטודלה ושיר של נתן אלתרמן או אמיר גלבע, והכול מלווה בתמונות ובאיוורים בעיצוב חדשני מרהיב עין.

המשימה אינה קלה; המורים צריכים להתרגל כאן לסוג שונה של תפיסה, ודרושה מצדם השקעה רבה. לראשונה בלימודי העברית מוצב לתלמידים רף ציפיות גבוה, והם נבחנים בבחינות חיצוניות. בשנת הלימודים הנוכחית שש מתוך שלושים היחידות כבר עומדות כתובות והן נלמדות בשנים-עשר בתי ספר מכל הזרמים בכל רחבי ארצות הברית. עבור שבעים מורים ואלפיים

תלמידים "פרויקט נָטע" הוא עובדה קיימת. "עם הצלחה לא מתווכחים", כך אומרים, ואני שאינני הנחתום אלא רק ידידתו ומעריצתו של הפרויקט, יכולה להעיד שההצלחה כבר נראית לעין. אני בטוחה שבשנים הבאות, עם התרחבות התכנית והיקלטותה במידה הרצויה, יחולל פרויקט זה מהפכה בשדה החינוך היהודי בכל המסגרות, והעברית תהיה במרכז!

אני לא זכיתי להכיר את האיש הזה שהיה סבא שלנו, וחבר לעבודה, ללימודים ולהגיגים של רבים מכם. לפני שלושים שנה, בערב חנוכה, כאשר נאסף אל עמיו, הייתי עדיין תינוקת. גם אפרים אחי, וטוביה ואביטל, בני הדודים שלי, שאותם עוד זכה לראות, היו קטנים מאוד באותו זמן ולא הספיקו ליהנות מאורו כאנשים בוגרים. שברי סיפורים וזיכרונות ומעט תמונות מנסים אך בקושי למלא את החסר שאנו חשים. לכן, כל אחד מאתנו, בערוץ שהוא בוחר לעצמו, בוודאי חושב עליו ומשוחח אתו כך או אחרת את שיחותיו הקטנות. הרבה מאוד "שוחחתי" גם אני בשנים האחרונות עם סבא, ושמחתי לגלות שאף על פי שלא הכרנו אני יודעת כמעט בבטחה מה היה אומר אילו היה כאן.

יהי זכרו ברוך!